

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Âyet ve Rivayet Karşılaştırmalı Bir Çalışma:
İbn Abbas'ın Ruh Âyetleri Yorumu

A Comparative Study of Verse and Narration: Ibn 'Abbās's Interpretation of Spirit Verses

Yazar / Author
Ali Rıza GÜNEŞ

Doktora Öğrencisi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş/TÜRKİYE
arizagunes@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-0298-5646>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 30/09/2020

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 10/12/2020

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2020

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 18 **Sayı/Issue:** 36 **Sayfa /Page:** 345-374

Atıf/Citation: Güneş, Ali Rıza. "Âyet ve Rivayet Karşılaştırmalı Bir Çalışma: İbn Abbas'ın Ruh Âyetleri Yorumu". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Aralık 2020), 345-374 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.802881>

- *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

**Âyet ve Rivayet Karşılaştırmalı Bir Çalışma:
İbn Abbas'ın Ruh Âyetleri Yorumu¹**

Öz

Ruh, en çok tartışılan kavramlardan biridir. İslam düşüncesinde ruhun vahiy anlamı hakkında pek problem yoktur, fakat insan ruhunun mahiyeti, yaratılmışlığı ve ölümlü olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin, özellikle hangi âyetlere ve sahih rivayetlere dayandığı konusu merakları celp etmiştir. Bu makalede İbn Abbas'ın (öl. 68/687-688), Kur'an'da ruh ifadesinin geçtiği âyetlere yaptığı yorumlar ve bunun yönetimi ele alınmıştır. İbn Abbas'ın konuyla ilgili görüşlerini tespit için farklı tefsir kaynaklarına başvurulmuştur. Çünkü bu müfessirimizin, kendi eliyle yazdığı bir tefsir kaynağı bulunmamaktadır. Bu nedenle onun görüşlerine topluca bakma ve bunları geniş açıdan analiz etme imkânı doğmuştur. İbn Abbas'ın tefsir yöntemi, rivayet ve dirayetten oluşmaktadır. Müfessirimiz, ruhla ilgili 15 âyete *vahiy* ve *Cebrâil* anlamı vermektedir. 5 ruh üfleme âyetiyle bu kapsama giren bir âyeti, Allah'ın *ol* emri ile açıklamaktadır. “*Sana ruhtan soruyorlar.*” olayını anlatan ruh âyetinin yorumu hakkında İbn Abbas'tan 6 görüş gelmiştir. Bunların analizi sonucu bu âyetteki ruhun, insan ruhu anlamı ile *ilim/vahiy* anlamı ön plana çıkmaktadır. O, *insan ruhunun* yaratıldığı görüşündedir. Ondan bu ruhun ölümlü olduğu ve olmadığı gibi iki farklı görüş nakledilmiştir. Ancak âyetlere dayandırdığı bir yorumunda onun, insan ruhunun ölümlü olduğu görüşünün baskın olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Abbas, Ruh, vahiy, Cebrâil, insan ruhu.

**A Comparative Study of Verse and Narration: Ibn 'Abbās's
Interpretation of Spirit Verses**

Abstract

The soul is one of the most discussed concepts. There is not much problem in Islamic thought that the soul means revelation, but there are different opinions about the nature of the human soul, its creation and whether it is mortal and especially on which verses

¹ Bu çalışmanın hazırlanmasında kısmen devam etmekte olan “Kur'an'a Göre Hayat, Ölüm ve Yeniden Diriliş Süreci” adlı doktora tezimizden faydalanılmıştır.

and authentic narrations these views are based on aroused interest. In this article, Ibn 'Abbās's interpretation and method of twenty-one soul concepts in twenty verses about the soul are discussed. Different tafsir sources have been used to determine the views of Ibn 'Abbās on the subject. Because there is no source of interpretation written by his own hand. Thus, it was possible to look at his views collectively and to analyze them from a broad perspective. The interpretation method of Ibn 'Abbās consists of explaining the verse by verse as well as narration and wisdom. As a result of the analysis, the meaning of the spirit in this verse comes to the fore with the meaning of human soul and the meaning of knowledge/revelation. He is of the opinion that the human soul was created. Two different points of view are attributed to him: on the one hand the point of view which consists in thinking that this soul is mortal and the point of view which denies the mortality of the soul. In one of his views, Ibn 'Abbās says that the soul is mortal. He bases this view on a verse. We think this is the stronger view.

Keywords: Ibn 'Abbās, revaluation, soul, spirit, Gabriel

Giriş

Kur'an, insanlara ilahî rehberlik için birçok önemli konuyu çeşitli kavramlarla ele alan bir kitaptır. Bu ilahî kelam, insan hayatını vahiyle buluşturan aydınlatıcı bir kaynaktır. O, âyetlerin içine konmuş ve kelimelerle öz olarak açıklanmış zengin bir içeriğe sahiptir. İndiği dönemde verilen mesajların anlam kaybına uğramadan yakın muhataplara doğru bir şekilde iletilmesi mükemmel bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Kur'an, öncelikle kavramlarının çerçevesini net olarak çizmiş ve bunların içeriğini kendine özgü anlamlarla doldurmuştur. Sonra da hitabın diliyle muhatabın dili arasında sıkı bir ilişki kurmuştur.²

Kur'an'ın, hayatî öneme sahip olarak sunduğu konulardan biri, *ruh*tur. Kur'an'da ruh kelimesi, yer aldığı âyetlerde farklı kalıplarda kullanılmıştır. Müfessirler, ruh kavramı hakkında genellikle

---

² İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 101; Zekeriya Pak, *Allah-İnsan İletişimi* (Ankara: İlâhiyât, 2005), 12-16, 54-68.

ortak yorumlarda bulunmakla beraber bazı âyetlerde birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İttifak ve ihtilaf edilen ruh kelimelerini belirlemede Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için "vahiy geleneğinin"³ önemi büyük olduğundan bu noktada İbn Abbas'ın (r.a.) özellikle bazı açıklamaları kayda değerdir. Zira İbn Abbas, vahyin kaynağına en yakın bir müfessir olması avantajıyla bu konuda daha isabetli yorumlar yapmıştır. Ne var ki, ruh konusunda çeşitli kaynaklarda İbn Abbas'tan farklı yorumlar nakledilmiştir. Ondan yapılan nakillerden ancak yüz tanesinin sahîh olduğu, diğerlerinin çoğunun sıhhatinin şüpheli olduğu belirtilmektedir.⁴ Tefsir tarihinde onun adına yapılan nakillerin güvenli olanlarıyla güvenli olmayanları çeşitli ölçülerle tespit edilmeye çalışılmıştır.⁵ Bu nedenle İbn Abbas'ın, ruh âyetlerine bakışını ona ait olduğu söylenen nakillerle belirlemeye çalışırken bunların Kur'an bağlamına ve sahîh hadislerle uygunluğunu gözetmek bir zaruret olarak önümüzde durmaktadır.

Kaynak açısından söylemek gerekir ki İbn Abbas'ın eliyle yazdığı bir tefsiri bulunmamaktadır. Onun tefsir alanındaki görüşleri, özellikle kendi adına sonradan telif edilmiş *Tenvîrü'l-mikbâs*'ta toplanmıştır. Yine, söz konusu görüşleri adı geçen eserin dışında Taberî (öl. 310/923), Mâtürîdî (öl. 333/944), Kurtubî (öl. 671/1273), Râzî (606/1210), Nesefî (öl. 710/1310) ve İbn Kesir (öl. 774/1374) gibi çeşitli müfessirlere ait tefsirlerde serpiştirilmiş olarak yer almaktadır. Bu kaynakları topluca tarayarak ondan yapılan nakillere daha geniş pencereden bakma imkânı elde etmeye ve bu sayede onun görüşlerinin sığ bir alanda taranması nedeniyle yanlış çıkarımlara düşme riskinden uzak durmaya çalıştık.

İbn Abbas ve onun görüşleri hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Fakat onun ruh âyetlerine ilişkin görüşleri, üzerinde pek

³ Mevlüt Erten, *Nas-Yorum İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 12.

⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2015), 85. Böyle bir ifade İmam Şâfiî'nin rivayetler konusunda gevşek davranmayı titiz bir usul takip ettiği kanaati vermektedir.

⁵ Bk. İsmail Lütfi Çakan - Muhammed Eroğlu, "Abdullâh İbn Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/76-79.

çalışılmamıştır. Bu nedenle bu makalede tartışılmalı ruh konusunu İbn Abbas'ın nasıl aydınlatmaya çalıştığını ele alacağız.

Bu çalışmamızda önce ruh kelimesinin kavramsal çerçevesi çizilecek, ardından da kelimenin Kur'an'da hangi bağlamlarda kullanıldığı tespit edilecektir. Pek çok tefsirci tarafından insan hayatının kaynağı sayılan *latif* veya *soyut ruh cevheri* anlayışının bu âyetlerden bazılarında dayandırıldığı bilinmektedir.⁶ Bu kapsamda İbn Abbas'ın; ruhun mahiyeti, yaratılmışlığı ve ölüm sonrası durumuyla ilgili farklı görüşleri irdelenerek ruh kavramının bir nebze de olsa aydınlatılmasına katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

1.Ruh Kelimesinin Kavramsal Çerçevesi

Sözlükte *r-v-h* kökünden doğan *râha/ راحة* fiili, temel olarak akşamüstü rüzgârla çıkıp gitmek, nefes aldirmek, bitkinin yaprak çıkarması demektir.⁷ İlk dönemlerde dil ve tefsir âlimlerinin, ruh kelimesi hakkında birbirine yakın tanımlamalarda buldukları görülmektedir. Örneğin ruh; “Bedenin kendisiyle hayat bulduğu nefistir.”⁸, “Ruh, nefsin/kişinin hayatını sağlayan şeydir.”⁹, “Ruh, insanın soluduğu nefesidir. Bu nefes, bedenin her tarafını dolaşır ve tükenince de insan nefes alamaz.”¹⁰ ve “Ruh, bedene hayat veren şeydir.”¹¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

⁶ Bk. Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir* (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1981), 1/2853; a.mlf., *Kitâbü'n-nefs ve'r-rûh ve şerhu kavvâhumâ*, çev. Hüsnü Aydeniz (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 45.

⁷ Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdi-İbrahim (b.y.: Dâru Mektebetü'l-Hilâl, t.s.), “ruh”, 2/378-379, 3/294; Ebû Mansûr Muhammed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüqa* (b.y.: Mevki' el-Verrâk, t.s.), “ruh”, 2/179; Ebû'l-Feyz el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon (b.y.: Dârü'l-Hidâye, t.s.), “ruh”, 4/423, 425.

⁸ Halîl b. Ahmet, *Kitâbü'l-'ayn*, “ruh”, 3/291; Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüqa*, “ruh”, 2/177, 4/300; Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail İbn Side, *el-Muhassas*, thk. Halîl İbrahim (Beyrut: Dâru İhyâü't-türâs, 1996), “ruh”, 2/179.

⁹ Ebû'l-Hasan İbn Side, *el-Muhkem ve'l-muhîti'l-a'zam*, thk. Abdülhamid (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000), “ruh”, 3/511.

¹⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüqa*, “ruh”, 2/177, 180; Ebû'l-Kâsım er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an* (b.y.: Mevki' Ya'sub), t.s.), “ruh”, 205; Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Mısır: Dârü'l-âfâki'l-Arabiyye, 2002), “ruh”, 2/455.

¹¹ Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr* (b.y.: el-Mektebü'l-

İbn Abbas, ilgili âyetlerdeki ruhu; vahiy, Cebrâil ve ruh üflemeyle ilişkilendirmektedir. İbn Abbas'tan, özellikle “Sana ruhtan soruyorlar!”¹² âyetindeki ruhun; ilim/vahiy, Cebrâil, bin kanatlı bir melek, insan suretinde büyük yaratılışlı bir varlık ve bedeninin hayatı olduğu şeklinde farklı nakiller bulunmaktadır.¹³ Hatta onun bu konuda sustuğu da belirtilmiştir.¹⁴ Bir kişiye isnat edilen bunca farklı rivayet, bu konunun naklinde belli bir sıkıntının yaşandığını göstermektedir.¹⁵

İbn Abbas, insanın yaratılışıyla ilgili âyetlere de “Onun içine ruh koydu.” açıklamasında¹⁶ bulunmaktadır; fakat bunun mahiyetini detaylı olarak ele almamaktadır.

İslam düşüncesinde ruh, zamanla insani ruh ve hayvani ruh şeklinde ikiye ayrılmış ve insani ruhun emir aleminden geldiği, hayvani ruhun üzerinde idrak eden, bilen latif bir varlık olduğu belir-

---

İslâmî), 1984), 5/82.

¹² el-İsrâ 17/85.

¹³ Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib, *Tenvîrû'l-mikbâs min Tefsîr-ü İbn Abbas* (b.y.: Mevki-ı't-tefâsîr, t.s.), 1/303 ; Ebü'l-Hasan b. Beşîr Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferîd (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 3/303; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 2000), 17/544, 20/152; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdumaksûd (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, t.s.), 3/269; Ebü Ca'fer en-Nehhâs, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: el-Câmi'atü ümmî'l-kurâ, 1988), 4/189-190. Tefsirlerde genellikle bu ruhun mahiyeti hakkında da ihtilaf edildiği belirtilmekte ve bunun, “Cebrail”, “çok kanatlı melek”, “insan gibi bir yaratık”, “Kur'an”, “İsa” ve “canlıların hayatı” olmak üzere altı farklı görüş aktarılmaktadır. (Muhammed b. Mahmûd Ebü Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2005, 7/105; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/544; Mâverdi, *en-Nüket*, 3/269-270)

¹⁴ Ebü İshak en-Nisâbüri es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l beyân*, thk. İbn Âşûr (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 2002), 6/130; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Berdûnî (Kahire: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1964), 10/282.

¹⁵ Bu tür sıkıntılı nedenleri, Mehmet Akif Koç'un doktora tezinde İbn Abbas'ın rivayetlerine israiliyat karışması, birçok konunun tabiî döneminin ihtiyaçlarıyla ilgili olması vb. şeklinde anlatılmaktadır. (Mehmet Akif Koç, *İsnat Verileri Çerçevesinden Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri, -İbn Ebi Hâtim (ö. 327/939) Tefsir Örneğinde Bir Literatür İncelemesi-*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 161-162.

¹⁶ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/276, 433, 477; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/17.

tilmiştir.¹⁷ Ruh, bedenle bağlantılı, latif ve soyut bir cevher olarak da tanımlanmıştır.¹⁸ İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350), Râzî'nin ruh (nefis) tanımını benimseyerek şöyle der: "Ruh; nuranî, ulvî, şerefli, latif ve canlı bir [manevi] cisim olup mahiyeti itibariyle hissi/maddî olan bedenden ayrı bir şeydir."¹⁹ Günümüzde ruh, "Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedene üflenene ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikati."²⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım da göstermektedir ki, sonraki dönemlerde artık ruhun diğer anlamlarından ziyade onun insan ruhu anlamı akıllara gelmiş ve tanımı da buna göre yapılır olmuştur.

Acaba hicrî ilk asırda ruh kavramı latif veya soyut bir cevher anlamında kullanılıyor muydu? Yoksa bu kavram, kelime anlamıyla akıl-kalp dahil tüm beden *canlılığı* manasında mı kullanılmaktaydı? Bu konuda İbn Abbas'ın, ruh kelimesini sözlük anlamıyla *canlılık* olarak farklı olaylar için pek çok örnekte kullandığını görmek mümkündür. O, bu türden olmak üzere *من كل دابة* "Her canlıdan"²¹ âyetine "İçinde ruh olan varlıklardan" anlamı vermektedir.²² Buradaki ruhun canlılık olduğu, karinelere anlaşılmaktadır. Çünkü bu canlı türlerinin içinde bitki, hayvan ve insan bulunmaktadır. Bitki ve hayvanın içindeki ruhun canlılık anlamında olması, bu ruhun insan için de benzer türden bir canlılık anlamına geldiğini gösterir. Zira o, üç varlık için ortak olarak kullandığı bu ruhu, farklı şekillerde sınıflandırmamaktadır. Râgıb el-İsfahânî de (öl.

¹⁷ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, thk. İbrahim el-Enbârî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1985), 1/150.

¹⁸ Muhammed A'lâ b. Ali el-Fârukî et-Tehânevî, *Keşşâfû ıstılahâtî'l-fünûn ve'l-ulûm* (b.y.: t.s.), "ruh", 1/1518-1519.

¹⁹ İbn Kayyım Cevziyye, *Kitâbü'r-ruh*, çev. Şaban Haklı (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 237-238.

²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Ruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/187-192; Mehmet Dalkılıç, "Ruh Bir Gayp Problemi midir? İslam Kelamındaki Ruh Görüşlerinin Epistemolojik Çerçevesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-VI (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi)*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 256.

²¹ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/492.

²² İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/429.

502/1108) ruhun bu anlamına kısmen dikkat çekmektedir.²³

İbn Abbas'ın, “*Yeryüzünde hareket eden her canlının/ كل ذي روح Rabbi olan Allah'a hamdolsun!*”²⁴ açıklamasındaki “zî rûh”, tüm canlıları kapsadığından canlılık anlamına gelir. Buzağı heykelinden bahseden âyete “ruhsuz küçük bir heykel” anlamı vermektedir.²⁵ Bu “ruhsuz” kelimesinin de cansız anlamında kullanıldığı düşünülebilir. “*Sanki onlar, duvara dayanmış keresteler gibidir.*”²⁶ Yani onlar, hem canlılığı (ruh) ve hem de rutubeti olmayan kuru keresteler gibi, kalpleri nursuz ve hayırsızlardır, demektir.²⁷ “*O, yeryüzünü canlılar (en'âm) için yayıp döşedi.*”²⁸ âyetindeki canlılar hakkında “İçine ruh koydu.” demektir.²⁹ Bunlardan başka, kesilen hayvanlar hakkında da “içinde ruh olmayan” ifadesini kullanmaktadır.³⁰ Dolayısıyla İbn Abbas'ın, “içine ruh koydu.” sözündeki ruhun, ilk asırdan sonraki dönemlerde *ölmeyen müstakîl ruh* şeklinde terimleşecek anlamıyla değil de bunun sözlük anlamında *canlılık* olarak kullandığını veya ondan böyle aktarıldığını söylemek mümkündür.

Ruh kelimesinin ilk asırdan sonraki dönemlerde anlam değişimine uğradığını gösteren örneklerden birinin, kalp kelimesinin yerini ruh kelimesinin alması gösterilebilir. İslam kültüründe bir kimsenin imanlı ve ihlaslı olduğunu anlatmak için *yüce ruhlu biri* ifadesi kullanılır. Ancak Kur'an'da bu iman ve duygu eylemleri ruhla değil, gönül vb. olarak ifade edilir. Bu manada İbn Abbas da Kur'an'da *anlama, iman, hidâyet, tasdik, nifak, inkâr, koruma, sevgi, acı, tatmin, rıza, sükûn, yakîn* olgularının merkezini hep kalp/gönül olarak ifade eder ve kalbi de sadır, fuâd ile aynı anlamda kullanır.³¹ Hatta o, bir âyette geçen ‘nefisler’ kelimesini ‘kalpler’ şeklinde açık-

²³ İsfahâni, *Müfredât*, 1/205-206.

²⁴ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/494.

²⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/331.

²⁶ el-Münâfikûn 63/4.

²⁷ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 2/87.

²⁸ er-Rahmân 55/10.

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/15.

³⁰ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/113

³¹ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/15, 23, 26, 37, 47, 54, 74, 77, 121, 139, 152, 154, 200, 264, 291, 307, 312, 369, 415, 483, 2/31.

lar.³²

İbn Abbas, kalbe ait bu eylemlerden hiçbirini ruhla ilişkilendirmez. Vahyin kalbe inmesini ve kalbin mühürlenmesini bildiren âyetleri yine kalp kelimesini kullanarak açıklar.³³ Böyle bir durum, Kur'an'ın kullandığı *kalp vb.* kelimelerinin zamanla anlam değişmesi göstererek *ruh* anlamında kullanıldığını ortaya koymaktadır. Buna göre Kur'an kavramlarında ölümsüz olan ruhun, *müstakil soyut ruh cevheri* değil, bilakis kalbi/bilinci ihya eden *vahiy* ve bunun ürünü *iman* olduğu anlaşılmaktadır.

2.Ruh Kelimesinin Kur'an'da Ele Alınış Şekilleri

Ruh kelimesi, Kur'an'da vahiy/Kur'an, Cebrâil ve ruh üfleme gibi birkaç anlamda kullanılmaktadır. Bunun insan ruhu anlamı ise yorumlarda tartışmalı bir şekilde incelenecektir.

2.1. Ruhun Vahiy ve Cebrâil Kelimeleriyle İlişkisi

Ruh kelimesi, Kur'an'da vahiy ve Cebrâil anlamlarında kullanılmaktadır. İlgili âyetlerin beşinde bu kelime altı defa vahiy anlamında kullanılmaktadır.³⁴ Bu âyetlerden ikisinde Allah'ın, kullarından dilediğine emriyle vahiy/الروح gönderdiği,³⁵ birinde emriyle vahiy/روح gönderdiği,³⁶ diğerinde ruhun/الروح Rabbin emrinden olduğu ve sonuncusunda kalplerine iman yazdığı kimseleri katından ruh/روح ile desteklediği³⁷ bildirilmektedir. Bu âyetlerde ruh kelimesinin vahiy anlamına geldiğini gösteren karinelerin, 'emrinden, katından, Meleklerle vahyetmesi' olduğu görülmektedir. Bazılarında da "kullarından dilediğine" sözü, Nebilerine vahyettiğini göstermektedir. Ancak bunlardan hakkında soru sorulan ruhun insan ruhu olduğu da söylenmiştir.

Ruh lafzının geçtiği âyetlerin dokuzunda bu kavram, Cebrâil

³² İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/234.

³³ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/15, 2/6.

³⁴ Bk. en-Nahl 16/2; el-İsrâ 17/85 (2 adet); el-Mü'min 40/15; eş-Şûrâ 42/52; el-Mücâdele 58/22.

³⁵ en-Nahl, 16/2; el-Mü'min, 40/15.

³⁶ eş-Şûrâ, 42/52.

³⁷ el-Mücâdele 58/22.

anlamında kullanılmaktadır.³⁸ Kur'an'da ruh kelimesi, Cebrâil anlamında dört âyette "Rûhulkudüs/ "رُوحُ الْقُدُسُ",³⁹ bir âyette "Ruhu'l-emin/الرُّوحُ الْأَمِينُ",⁴⁰ dört âyette de "rûhanâ/رُوحَنَا"ve "er-ruh/الرُّوحُ"⁴¹ kılıplarıyla gelmektedir.⁴²

2.2. Ruhun Üfleme/Nfh Lafziyle Birlikte Yer Alması

Ruh kelimesi beş âyette üfleme sözcüğü ile⁴³ ve bir âyette de üfleme kapsamında kullanılmaktadır.⁴⁴ Bunlardan وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي "Ona ruhumdan üflediğim"⁴⁵ şeklinde iki âyet, Hz. Âdem'in yaratılışından bahsetmektedir. وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ "Ona ruhundan üfledi."⁴⁶ âyetinin Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili olduğu söylenmekle birlikte tüm insanların yaratılışıyla ilgili olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁷ Diğer üç âyette فَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحَنَا "Ona ruhumuzdan üfledik."⁴⁸ ve وَرُوحٌ مِنْهُ "O'ndan bir ruhtur."⁴⁹ şeklinde Hz. İsa'nın yaratılışından bahsetmektedir.⁵⁰

3. İbn Abbas'ın Ruh ile İlgili Âyetlere Verdiği Anlamlar

İbn Abbas, ruh ile ilgili âyetlerde geçen ruh kavramını birkaç manada değerlendirmektedir.⁵¹

³⁸ Bk. el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110; en-Nahl 16/102; Meryem 19/17; eş-Şuarâ 26/193; el-Meâric 70/4; en-Nebe 78/38; el-Kadr 97/4.

³⁹ el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110; en-Nahl 16/102.

⁴⁰ eş-Şuarâ 26/193.

⁴¹ Meryem 19/17; el-Meâric, 70/4; en-Nebe 78/38; el-Kadr 97/4.

⁴² Bk. Muhammed Fuâd Abdülbakî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1994), "ruh", 413-414.

⁴³ el-Hicr 15/29; el-Enbiyâ 21/91; es-Secde 32/9; Sâd 38/72; et-Tahrîm 66/12.

⁴⁴ Bk. en-Nisâ 4/171.

⁴⁵ el-Hicr 15/29; Sâd 38/72.

⁴⁶ es-Secde 32/9.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/173. Bununla ilgili tartışma ruh üflemeyle ilgili bölümde gelecektir.

⁴⁸ el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12.

⁴⁹ en-Nisâ, 4/171.

⁵⁰ Buâyetle ilgili bazı farklı yorumlar da bulunmaktadır. Râzî, "İsa, O'ndan bir ruhtur."âyetindeki ruha *rahmet* anlamı vermekle birlikte *kutsal ve yüce ve değerli ruhlardan bir ruh* anlamı da vermektedir. Bk. Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/1594. Derveze, (öl. 1984) bu ruhundan üfleme olayını, ilk insanın toprakta ve İsa'nın anne rahminde Allah'ın 'ol' emri, kudreti ve iradesiyle yaratılıp can bulması olarak tefsir etmektedir. Bk. Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-ḥadîṡ* (Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye), 1963, 2/354.

⁵¹ Ruhun farklı anlamları için bk. Ahmet Öz, *Bağlam*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 72-79.

3.1. Vahiy/Kur'an ve Cebrâil Anlamı

İbn Abbas, “Allah’ın, kullarından dilediğine vahyettiği”⁵² ruhun ‘vahiy/Kur’an’,⁵³ “Allah, onları katından bir ruh ile desteklemiştir.”⁵⁴ âyetindeki ruhu “rahmet”,⁵⁵ “imanı kuvvetlendirme”⁵⁶ ve “Böylece işte biz sana emrimizden bir ruh vahyettik.”⁵⁷ âyetindeki ruhun da vahiy olduğunu söylemektedir.⁵⁸

İbn Abbas, beş âyette⁵⁹ geçen Rûhulkudûs ve Rûhulemîn kavramlarının Cebrâil’i ifade ettiğini vurgulamaktadır.⁶⁰ Ancak farklı bir yorum olarak İbn Abbas’tan bir nakilde bulunan Râzî, Hz. İsmâ’ya destek olarak verilen bu Rûhulkudûs’ün Hz. Yahya olduğunu kaydeder.⁶¹

İbn Abbas, Hz. Meryem’e insan şeklinde gözüken ruh,⁶² Cebrâil olduğunu belirtmektedir. O, Meleklerle beraber elli bin günde göğe yükselen ruh⁶³ ile Kadir gecesinde meleklerle beraber inen ruhun,⁶⁴ Cebrâil olduğunu söylemektedir.⁶⁵

İbn Abbas’ın, “O gün ruh ve melekler, saflar halinde durur-

⁵² en-Nahl 16/2; el-Mü’min 40/15.

⁵³ İbn Abbas, *Tenvîrû’l-mikbâs*, 1/280, 488, 2/8; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 17/165; Nehhâs, *Meâni’l-Kur’an*, 6/208.

⁵⁴ el-Mücâdele 58/22.

⁵⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû’l-mikbâs*, 2/74.

⁵⁶ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/20; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesir, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed. b.y.: ed-Dârü’t-tayyibe, 1999

9), 8/55. Râzî gibi bazı müfessirler de bu ruhu *iman* olarak açıklamışlardır. Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 1/4438. Ayrıca bk. Nisâbüri, *Tefsîr*, 7/146.

⁵⁷ eş-Şûrâ 42/52.

⁵⁸ İbn Abbas, bu ruhu “Cebrail’in Kur’an’ı getirmesi” olarak açıklamaktadır. (İbn Abbas, *Tenvîrû’l-mikbâs*, 2/8)

⁵⁹ el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110; en-Nahl 16/102; eş-Şuarâ 26/193.

⁶⁰ İbn Abbas, *Tenvîrû’l-mikbâs*, 1/44, 134, 291, 392; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 5/379; Kurtubî, *el-Câmi’*, 2/24, 13/138, 18/281; İbn Kesir, *Tefsîrû’l-Kur’an*, 1/321. İbn Abbas, bu âyetlerdeki ruhun *Cebrâil* olduğunu ilgili âyetleri delil göstererek vurgulamaktadır. Bk. Kurtubî, *el-Câmi’*, 18/281.

⁶¹ Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 1/509.

⁶² Meryem 19/17.

⁶³ el-Meâric 70/4.

⁶⁴ el-Kadr 97/4.

⁶⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû’l-mikbâs*, 2/149.

lar.”⁶⁶ âyetindeki kıyamet günü saflar halinde meleklerle beraber duracak olan ruha “büyük yaratılışlı bir melek” ve “insanoğlunun ruhu” anlamı verdiği belirtilmektedir. İbn Atıyye, İbn Abbas'a nispet edilen bu naklin zayıf olduğunu, hatta bunun senedinin bulunmadığını söylemektedir. Ayrıca onun, ‘bu konuyu açıklama yoluna gitmediği’ de nakledilmiştir.⁶⁷ Bu âyetteki ruha çok farklı anlamlar veren müfessirlerin sundukları seçeneklerden biri de Cebrâil'dir.⁶⁸ Râzî de Hasan Basrî'nin (öl. 110/728), ilgili âyetleri delil göstererek bu ruha Cebrâil dediğini söylemektedir.⁶⁹

3.2. Ruhun Üflenmesi

Sözlükte *n-f-h/نفخ* kelimesinin temel anlamı, ateşi ve benzeri şeyleri ağızla üflemek, bir şeyi şişirmek ve yükseltmek anlamına gelmektedir.⁷⁰ İbn Abbas, ilk insanın yaratılışının anlatıldığı, “*Ona ruhumdan üfledim.*” ve “*Ona ruhundan üfledi.*”⁷¹ âyetlerine tesviye-den sonra ruh üflenmesi olayına “onun içine ruh koydu.” anlamı vermekte ve bu olayın detayına girmemektedir.⁷² “*Ona ruhundan üfledi.*” âyeti hakkında da üflenen bu nefhanın, Âdem'in başından girip tüm bedenine yayılması sonucu bedenin et ve kan haline geldiği açıklamasını yapmaktadır.⁷³

İbn Abbas'ın, üflemeyle ilgili bu üç âyeti Hz. Âdem'in yaratılışı kapsamında değerlendirmektedir.⁷⁴ Üç cümleden oluşan “1. O Allah, yarattığı her şeyi en güzel bir donanımda var edendir. O, insanı yaratmaya ilkin çamur özünden başlamıştır. 2. -Onun neslini de basit bir sıvı özünden sürdürmüştür.- 3.Sonra onu tesviye etmiş ve

⁶⁶ en-Nebe 78/38.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/364, 24/175-177; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 2003), 5/459.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/176; Mâverdî, *en-Nüket*, 6/189. Mâverdî, aynı yerde bu ruha sekiz farklı anlam verildiğini söyler.

⁶⁹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 1/2852.

⁷⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, “ruh”, 4/277; Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, “ruh”, 2/499; İsfahânî, *Müfredât*, “ruh”, 1/500; İbn Münzir, *Lisânü'l-Arab*, “ruh”, 3/62.

⁷¹ el-Hicr 15/29; Sâd 38/72. Ayrıca bk. es-Secde 32/9.

⁷² İbn Abbas, *Tenvîrü'l-mikbâs*, 1/276, 433, 477; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/17.

⁷³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/395.

⁷⁴ Bk. İbn Abbas, *Tenvîrü'l-mikbâs*, 1/433; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/17.

ona ruhundan üflemiştir.”⁷⁵ âyeti, birinci ve üçüncü cümlelerinde ilk insanın çamur özünden yaratılışını anlatmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla âyetin “-Onun neslini de basit bir sıvı özünden (sülale) sürdürmüştür.-” şeklindeki ikinci cümlesini bir ara cümle konumuyla neslin ebeveyn yoluyla devam etmesi olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu âyetteki ruh üfleme olayının, sadece Hz. Âdem’le ilgili olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶

İbn Abbas, ruh üfleme âyeti hakkındaki maksadının geniş açılımını ilgili diğer âyetlere yaptığı farklı yorumlarında görmek mümkündür. O, كُنْ فَيَكُونُ “Ol der, o da oluverir.”⁷⁷ âyetlerini yorumlarken Hz. Âdem’in, annesiz ve babasız; Hz. İsa’nın da babasız olarak ol emri ile yaratıldığını söylemektedir.⁷⁸ Ayrıca Hz. İsa’nın yaratılışından bahseden âyetlerdeki⁷⁹ ruh üfleme olayını ‘Cebrâil’in, Meryem’in yakasından içeri üflemesiyle onun Hz. İsa’ya hamile kalması’ olarak açıklamaktadır.⁸⁰ İbn Abbas, “Meryem’e ilka ettiği kelimesi”⁸¹ âyetine Hz. İsa’nın, Allah’tan gelen bu ‘ol kelimesiyle babasız bir şekilde yaratıldığı’ anlamı vermektedir.⁸² Âyetin devamında yer alan “O’ndan bir ruhtur.” cümlesine de ‘O’ndan bir emirdir.’ demektedir.⁸³ Böylece İbn Abbas, bu ol emri sonunda Hz. İsa’nın, babasız bir şekilde yaratıldığını belirtmiş olmaktadır.

Görüldüğü gibi İbn Abbas, önemli bir tefsir otoritesi olarak Hz. Âdem ve Hz. İsa’nın yaratılmasını anlatan ruh üfleme âyetlerini açıklamak için “Ol der, o da oluverir.” âyetleriyle irtibat kurmaktadır. O, bu konuda Hz. İsa’nın yaratılmasını, Hz. Âdem’in yaratılma-

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِن طِينٍ (٧) ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِن سُلَالَةٍ مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ (٨) ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ es-Secde 32/7-9.

⁷⁶ Bk. Taberî, *Câmiu’l-beÿân*, 20/173.

⁷⁷ el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59; el-En’âm 6/73; en-Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82; el-Mü’min 40/68.

⁷⁸ İbn Abbas, *Tenvîrü’l-mikbâs*, 1/19, 59, 61, 320.

⁷⁹ el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12.

⁸⁰ İbn Abbas, *Tenvîrü’l-mikbâs*, 1/343, 2/96.

⁸¹ “Şüphesiz ki Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah’ın resulüdür. O, Meryem’e ilka ettiği kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur.” en-Nisâ 4/171.

⁸² Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, 1/1139.

⁸³ İbn Abbas, *Tenvîrü’l-mikbâs*, 1/111, 494.

sına benzeten ve ikisinin de *ol* emriyle yaratıldığını bildiren “Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Âdem'i topraktan yarattı ve ona 'ol' dedi, o da derhal olmaya başladı.”⁸⁴ âyetini örnek vermektedir.

Böylece İbn Abbas, Hristiyan Necrân heyetinin Hz. İsa'nın (uluhiyetin parçası olduğu) iddialarına, insanın bu *ol* emri sonucu yaratıldığı açıklamasıyla cevap vermektedir.⁸⁵ Böyle bir irtibatın kurulduğu her iki olaydan özellikle Hz. İsa'nın yaratılmasıyla ilgili bu âyet grubunda yer alan anahtar kelimelerin *ruh*, *üfleme*, *ilka*, *ol*, *kelime* ve *İsa'nın yaratılması* olduğu görülmektedir. Buna göre denebilir ki Allah, İsa'yı Meryem'den babasız bir şekilde yaratmak için kelimesi ve ruhu demek olan 'ol' emrini verdi ve bu emir sonunda İsa yaratıldı. Dolayısıyla böyle bir üfleminin mahiyetinin, Allah'ın ağzından insan ruhunun çıkması gibi hakiki değil, yaratmak istediği bir şeye 'ol' deyip o şeyin olmaya başlaması şeklinde mecazi bir anlamda olduğu görülmektedir.⁸⁶ Bu mecazi anlatımda 'ol' emrinin, bir şeyin yaratılması için sebep, bu sebeple o şeyin yaratılmasının da bir sonuç olduğu anlaşılmaktadır.

Ruh üfleme âyetlerinin Hz. Âdem ve Hz. İsa'nın yaratılmalarına ait özel bir durum olduğu düşünüldüğünde, bu üfleminin diğer insanların yaratılışında bulunup bulunmadığı konusuna İbn Abbas'ın nasıl baktığı önem arz etmektedir. İbn Abbas, ebeveyn yoluyla yaratılmayı en geniş şekilde anlatan iki âyetten biri olan Hac 22/5'i açıklarken ruh üfleme olayına değinmemektedir.⁸⁷ Öte yandan İbn Abbas, yine içinde ruh üfleme olayı geçmeyen Mü'minûn 23/14'ü açıklarken onun içine ölmeyen müstakil bir ruh koymaktan bahsetmese⁸⁸ de *ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ* “Derken onu bambaşka bir varlık

⁸⁴ *Al-i İmrân* 3/59. *إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ*

⁸⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/61.

⁸⁶ Bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, thk. Abdurrezzâk Mehdi (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs. t.s.), 2/276.

⁸⁷ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/346.

⁸⁸ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/364.

*haline getirdik.*⁸⁹ cümlesine bir rivayette “Cansız halinden sonra içine ruh koydu.”⁹⁰ demektedir.

Âyet metnindeki “bambaşka bir varlık” haline getirme ifadesinde lafzen ruhtan bahsedilmemektedir. Müfessirimizin, bu rivayetteki “cansız halinden sonra içine ruh koydu.” açıklamasıyla nutfe ve alakanın canlı insan haline gelmeye başlamasını kastettiği düşünülebilir. Fakat ceninin ilk haftalarda da zaten canlı olduğu ve içine ruh konması için birkaç ay beklemesinin gerekmediği düşünülürse bu ruhtan maksadının canlı cenine ayrıca farklı bir ruhun konması veya ceninde vahye muhatap kılınacak aklın ve kalbin oluşmaya başlaması da akla gelmektedir.

İbn Abbas’tan, “bambaşka varlık” haline gelme âyetiyle ilgili olarak aktarılan farklı rivayetlerde onun, bu âyeti “ona ruh konması” olarak değil de insanın bebek olarak doğması, genç ve yaşlı hale gelmesi sürecinde halden hale (gelişim) göstermesi olarak yorumladığı görülmektedir.⁹¹ Bu naklin, âyet metniyle doğrudan uyumlu olduğu görülmektedir. Onun, başka bir rivayette insanın, anne rahminden dünyaya, kabirden de ahirete çıkması ve dünya işlerinde tasarruf etmesi⁹² şeklindeki yorumlarının da belli oranda âyet çerçevesinde yer aldığı söylenebilir.

3.3. Ruhun İlim ve İnsan Hayatı Anlamı

Tefsirciler tarafından, genel olarak “*Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size verilen ilim, ancak az bir şeydir.*”⁹³ âyetinde yer alan ruh kelimesi, vahiy ve Cebrâil anlamları yanında bir de insan ruhu olarak yorumlanmıştır.⁹⁴ Genel kabul

⁸⁹ el-Mü’minûn 23/13-14.

⁹⁰ İbn Abbas, *Tenvîrû’l-mikbâs*, 1/356; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 19/17; Kurtubî, *el-Câmi’*, 12/109.

⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ân*, 5/467.

⁹² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 19/18; Ebû Muhammed İbn Atıyye, *el-Muharrarü’l-Vecîz*, thk. Abdüsselâm (Lübnan: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye), 4/169; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhîtt*, 7/551.

⁹³ el-İsrâ 17/85.

⁹⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 27/153, 542, 545, 593; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 8/348; Kurtubî, *el-Câmi’*, 5/325.

böyle olmakla birlikte bu ruhun anlamına dair başta İbn Abbas olmak üzere farklı bir yaklaşım da mevcuttur.

İbn Abbas, hakkında soru sorulan ruh âyetini aynı âyetin üçüncü cümlesiyle açıklamakta ve buna “Allah katındaki *ilimden ancak az verildi.*” demektedir.⁹⁵ O, yine bu âyetteki ruha “Rabbimizin acayip işlerindedir.” şeklinde açıkladıktan sonra “Rabbimin ilmindedir.” anlamına geldiğini “dendi ki” lafzıyla belirtmektedir.⁹⁶ Neseî de İbn Abbas'ın, buradaki ruh kelimesine “vahyi getiren Cebrâil”⁹⁷ dediğini aktarmaktadır. Ayrıca o, bağlam açısından bir sonraki âyetin açıklamasında bununla ilgili olarak Cebrâil'in getirdiği vahiyden bahsetmektedir.⁹⁸ Onun bu yorumunda “verilen az ilmin”, Allah'ın kullarına verdiği *ilim* olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre âyetin açıklaması, ‘Tevrat, İncil ve Kur’an gibi ilahî kitaplarda size verilen bilgi, Allah'ın sonsuz ilmi yanında az bir miktar kalır.’ şeklinde anlaşılmaktadır.⁹⁹

İbn Abbas'ın bu açıklaması, ilk döneme müfessirlerinden Mukâtil'de (öl. 150/767) daha net olarak görülmektedir. Mukâtil bu konuda şöyle demektedir: “Yahudiler, ‘Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.’ âyetiyle ilgili olarak Hz. Peygambere (s.a.s.), ‘Tevrat'ta her şeyin ilmi var.’ dediler. Allah Teâlâ, Yahudilere, ‘*Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*’ (sözüyle) sizin ilminiz, benim ilmin yanında azdır. Tevrat'taki ilimse size göre çoktur, demek istemiştir.”¹⁰⁰

Bu rivayet, İbn Abbas'tan başka pek çok tefsirde buna benzer şekilde yer almaktadır.¹⁰¹ Taberî, “*Sana ruhtan soruyorlar.*” âyetin-

⁹⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 2/303 : Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/152.

⁹⁶ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/303.

⁹⁷ Ebü'l-Berekât Abdullâh en-Neseî, *Tefsîrû'n-Neseî*, thk. Mervân Muhammed (Beirut: Dârü'n-nefâis, /2005), 2/270.

⁹⁸ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/303. Makalenin sınırlılığından dolayı İbn Abbas'tan bu ruhla ilgili nakledilen ‘İsa, çok kanatlı bir melek vb.’ gibi diğer görüşleri özetle geçiyoruz.

⁹⁹ Bk. Neseî, *Tefsîr*, 2/270.

¹⁰⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/270.

¹⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/153, 542 : Mâverdî, *en-Nüket*, 3/271 : Ebü Muhammed el-Beğâvî, *Meâlimü't-tenzil* (b.y.: Dârü't-tayyibe, 1997), 5/126 : Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/646: İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5/83 : Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 1/2863 : Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/325: Neseî, *Tefsîr*, 2/269: Ebü Hayyân, *el-Bahrü'l-*

deki ruhun, Allah'tan başka hiçbir kimsenin ilmi, ne kadar çok olursa olsun yine de "Allah'ın ilmine göre az sayılacağı"¹⁰² şeklinde anlaşılacağı görüşünü tefsirinde zikretmiştir.¹⁰³ Râzî de insanın ölmeyen ruh görüşünü savunmasına rağmen çok sayıda müfessirin yaptığı gibi tefsirinde şu görüşü de nakleder: "Bir şey, bazen bir şeye nispetle az sayılırken başka bir şeye nispetle çok sayılır. Buna göre insanların elde ettiği ilim, Allah'ın ilmine ve eşyanın hakikatine göre göre çok az bir şeydir."¹⁰⁴ Dolayısıyla bu yorumlar, İbn Abbas'ın ruh kelimesinin *ilim* anlamına geldiği görüşünü desteklemektedir.

İbn Abbas'tan bu âyetteki ruhun ilim/vahiy olduğu görüşünün yanı sıra bazı kaynaklarda onun, bu ruhun 'insana hayat veren ruh'¹⁰⁵ olduğu gibi başka anlamlar verdiği de yer almaktadır. İbn Abbas'tan gelen farklı bir rivayetin içinde "وكيف تعدَّب الروح التي في الجسد" "*Bedendeki ruh, nasıl azap görür?*" denmektedir. Taberî, bu konuda İbn Abbas'tan şunu aktarmaktadır:

"Yahudiler, Hz. Peygambere şöyle sordular: 'Bize ruh hakkında bilgi ver! Bedendeki ruh, nasıl azap görür?' (Oysa) ruh, Allah katındandır. Hz. Peygambere bu konuda bir şey inmemiştii ve o da bir açıklamada bulunmamıştı. Bunun üzerine Cebrâil, ona (as), '*Ruh, Rabbimin işindedir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*' âyetini getirdi. Hz. Peygamber de bu âyeti onlara iletti. Yahudiler, 'Bu âyeti sana kim getirdi?' diye sorunca Hz. Peygamber, onlara, 'Cebrâil getirdi.' dedi. Onlar: 'Vallahi, bunu sana bizim düşmanımız getirmiştir.' dediler. Bunun üzerine Allah, '*De ki: Kim Cibril'e düşman olursa, muhak-*

muhît, 6/74 : İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 5/114-115, 6/349 : Muhammed b. Ahmed eş-Şirbîni, *es-Sirâcû'l-münîr fî'l-i'âne* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, t.s.), 2/261 : Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Beyrut: Dârü'l-fîkr, 1983), 21/100 : Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Dârü Sahnûn, 1997), 15/199; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sd. İsmail Karaçam, vd. (İstanbul: Azim Dağıtım), 5/324.

¹⁰² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/545.

¹⁰³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/545.

¹⁰⁴ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/2863.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, 5/82.

*kak ki o vahyi sana Cibril indirmiştir.*¹⁰⁶ âyetini indirdi.”¹⁰⁷

Bu rivayete ilişkin dikkat çeken noktalardan biri, Taberî'den önceki tefsirlerde bulunmayıp da ilk defa burada geçen “*Bedendeki ruh, nasıl azap duyar?*” sorusunun sorulduğu tek naklin bu olmasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu nakil, Taberî, İbn Kesir, Suyûtî ve İbn Acibe gibi bazı müfessirler dışında hiçbir müfessir tarafından aktarılmamıştır.

“*Bedendeki ruh, nasıl azap görür?*” naklindeki ruhun azap görmesi gibi bir olay, hiçbir âyette yer almamakla birlikte Taberî'de ve diğer tefsir kaynaklarında başka sahîh rivayetlerle desteklenmektedir. Buna rağmen Taberî'de görülen bu rivayetin, “*Bedendeki ruh, nasıl azap görür?*” cümlesi dışında kalan kısmının tamamı, bağlamın vahyi gösterdiğini nakleden kaynaklarla¹⁰⁸ uyum sağladığı görülmektedir. Çünkü aynı rivayetin sonunda yer alan “*Muhakkak ki o vahyi sana Cibril indirmiştir.*”¹⁰⁹ âyetinde Cebrâil'in getirdiği şeyin insan ruhu değil vahiy olduğu belirtilmektedir. Taberî'nin, söz konusu rivayeti aktarmasından sonra bu ruhun mahiyetine dair ilim ehlinin ihtilaf ettiğini söyleyip diğer ihtimalleri zikretmesi de bu ruhun insan ruhu olduğunda ısrar etmediğini ve bunun alternatiflerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.¹¹⁰ İbn Kesir, “*Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*” âyetindeki “az verilen şeyin”, Allah'ın ilmi olduğu ve bir kimsenin O'nun ilmine ancak Allah'ın dilediği kadarını bilebileceğini söylemektedir.¹¹¹ İbn Kesir'in, bu görüşünü “*Kullar, O'nun ilminden, ancak O'nun dilediği kadarını kavra-*

¹⁰⁶ el-Bakara 2/97.

¹⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/543 : İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 5/115 : Abdurrahman Ebû Bekir es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr* (Mısır: Dâru Hicr, 1983) 9/432 : Ahmed b. Muhammed İbn Acibe, *el-Bahrü'l-Medîd* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002), 4/170.

¹⁰⁸Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/153, 166 : Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 8/348; Mâverdi, *en-Nüket*, 3/271 : Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/646 : Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/2863; Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/325 : Neseî, *Tefsîr*, 2/269 : Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, 6/74; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 21/100.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/97.

¹¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/543-544.

¹¹¹ İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 5/116.

*yabilirler.*¹¹² âyetine dayandırdığı görülmektedir.

Dolayısıyla İbn Abbas'tan gelen farklı rivayetlerde hakkında soru sorulan ruhun, insan ruhu ve vahiy olduğu yönünde farklı görüşlerin öne sürüldüğü görülmektedir. Bunlar, güvenilirlik yönünden analiz edildiğinde konunun bağlamının vahyi gösteriyor olması görüşünün vakıya daha uygun düştüğü söylenebilir.

3.3.1. Ruhun Yaratılıp Yaratılmadığı

İbn Abbas, “*Ruh, Rabbimin emrindedir.*” âyetinin, “Ruh, Rabbimin yarattığı şeylerdendir.”¹¹³ anlamına geldiği görüşündedir. Âlimlerimiz de ruhun yaratılmış olduğu konusunda büyük oranda ittifak etmişlerdir.¹¹⁴ İbn Abbas'ın, ruhların bedenlerden dört bin sene önce yaratıldığını, ruhun Allah'ın emrinden olup insan suretinde yaratıldığını ve bunun gökten inen her bir meleğin yanında bulunduğunu aktardığı belirtilmektedir.¹¹⁵

İbn Abbas, “*Hani Rabbın Âdemoğullarının bellerinde zürriyetlerini almıştı.*”¹¹⁶ âyetindeki söz alma olayını ‘misak günü’ şeklinde açıklamaktadır.¹¹⁷ Ondan yapılan bir rivayette Allah'ın, Hz. Âdem'i Arafat'ta yarattığında onun belini sıvazladığı, Hz. Âdem'in belinden kıyamet gününe kadar gelecek zürriyetin zerrelere şeklinde çıktığı ve bu zürriyetten söz aldığı belirtilmektedir.¹¹⁸ Ebü'l-Leys es-Semerkindî (öl. 539/1144), İbn Abbas'tan nakledilen bu rivayeti bazı âlimlerin sahih görmeyerek tenkit ettiğini, zira bu rivayetin kimi ravilerinin güvenilir olmadığını söylemektedir. O, yine söz konusu rivayette zürriyetin “Âdem'in belinden” alındığını, oysaki âyette zürriyetin “Âdemoğullarının bellerinden” alındığını söyleyerek bu konuda âyet-rivayet uyumsuzluğuna dikkat çekildiğini belirtmektedir.

¹¹² وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهَا إِلَّا بِمَا شَاءَ el-Bakara 2/255.

¹¹³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/105.

¹¹⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/156. Ayrıca bk. Neseî, *Tefsîr*, 2/270.

¹¹⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/497; Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Abdurrahman Tâhîr (Beyrut: Menşûrâtü'l-ilmîyye, 2/277).

¹¹⁶ el-A'râf 7/172.

¹¹⁷ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/182.

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/222, 227 ; Abdürrezzâk es-San'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim (Riyad: Mektebetü'r-rüşd), 1/242.

Üstelik Allah'ın, sorumluluk açısından akıllı bir varlığı muhatap alacağını önemle vurgulamaktadır.¹¹⁹ Bu rivayetlerde ruh kavramının geçmediği ve zürriyet kelimesinin ruh anlamına yorumlandığı da dikkat çekmektedir. Bu durumda misak olayında ruh konusunun geçmediği ve buna ancak yorumla ulaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bazı âlimler, ruhların bedenlerden önce “Elest bezmi” denen yerde yaratıldığını söylese de Gazzâli'nin (öl. 505/1111) de içinde bulunduğu âlimlere göre ruhlar bedenlerle birlikte yaratılmıştır. Âlimlerin çoğunluğuna göre ruhların önceden yaratıldığını bildiren hadisler sahih değildir.¹²⁰ Gazzâli, ruhların bedenlerden önce yaratıldığını bildiren hadisteki ruhun melekler olarak tevil edilebileceğini söylemektedir.¹²¹

3.3.2. Ruhun Ölümlü Olup Olmadığı

İbn Abbas'tan nakledilen görüşler içinde insanın ölüm ötesi durumuyla ilgili bazı sözlerinin, beden ölümünden sonra ruhun ölmediği yönünde anlaşılmaktadır. Örneğin bazı ayetlerin yorumuna ilişkin İbn Abbas'ın mümin ve kafir ruhlardan bahsettiği aktarılmaktadır.¹²² Onun, firavun hanedanının ruhlarının ateşe arz edilmeleri açıklaması yapması yanında mümin ruhlarının iman üzere alınıp Nebiler ile Salihlerin ruhuna katılması dileğinde bulunduğu görülmektedir.¹²³ Kendi adına telif edilmiş *Tenvîru'l-Mikbâs*'ta kabirde hayat olduğuna dair sözleri bulunmaktadır.¹²⁴

Değişik tefsirlerde yedi farklı anlam verilen “İyilerin kitabı, İliyyîndedir.”¹²⁵ âyetinin anlamını İbn Abbas'ın Ka'b el-Ahbâr'a sorduğu ve onun da mümin ruhlarının göğün yedinci katında bulun-

¹¹⁹ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, thk. Mahmûd Mataracı (Beyrut: Dârü'l-fikr, ts.), 1/577. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 5/82-85 ; Muhammed Reşit Rızâ, *Tefsiru'l-menâr*, nşr. el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme (Mısır: Dârü'l-Menâr, 1990), 9/328.

¹²⁰ Yavuz, “Ruh”, 35/187-192.

¹²¹ Ebü Hâmid Muhammed el-Gazzâli, *Meâricü'l-Kuds* (Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-cedide, 1975), 1/112.

¹²² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/292.

¹²³ İbn Abbas, *Tenvîrü'l-mikbâs*, 2/126, 1/492, 2/52, 1/80.

¹²⁴ İbn Abbas, *Tenvîrü'l-mikbâs*, 2/124.

¹²⁵ el-Mutaffifîn 83/18-20.

duğunu söylediği nakledilmektedir. Fakat bundan başka pek çok rivayette İbn Abbas'ın *illiyîn* kelimesine amellerin yazılı bulunduğu yer dediği ve diğer bir rivayette de cennet anlamı verdiği belirtilmektedir.¹²⁶ Bazı kaynaklarda Süddî (öl. 127/745), gök kapılarının mümin ruhlara açılacağını söylerken İbn Abbas, gök kapılarının ancak salih amellere açılacağını belirtmektedir.¹²⁷ Böylece onun, Kâ'b el-Ahbâr (öl. 32/652) dışındaki nakillerde *illiyîn* kelimesini çoğunlukla ruhla ilişkilendirmediği, bilakis salih amellerin kayıtlı bulunduğu yer olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Zaten böyle bir anlamın, *illiyîn* âyetinde de yoruma ihtiyaç duymayacak kadar açık olduğu ve İbn Abbas'ın da bu doğrultuda açıklama yaptığı anlaşılmaktadır.

“O Allah ki, sizi yarattı.”¹²⁸ âyetini İbn Abbas, insanın annelerinin karnında cenin/bebek olarak yaratıldığı ve dünyaya ruh sahibi olarak getirildiği şeklinde açıklamaktadır.¹²⁹ Müfessirimiz, acaba bu âyette de ruh kavramını bedenın ‘akıl/gönül’¹³⁰ merkezli canlılığı anlamında mı, yoksa ölmeyen müstakil ruh manasında mı kullanıyordu? Nutfenin içinde canlılığın bulunacağı olgusuna bakarak ruhtan maksadının canlılık olduğu söylenebilir. Ancak onun bu sözünün, ceninin 120 günlük olunca ruh üflenmesiyle ayrıca bir ruh kazanmasını kastetmesi de bir ihtimaldir. Ne var ki bu durumda da onun, aynı âyetin devamındaki öldükten sonra tekrar dirilmekten bahsederken ölmeyen ruhun bedene iadesinden bahsetmemesi, ölmeyen bir ruhun yeniden yaratılan bedene tekrar iadesi görüşünün olmadığını hatıra getirmektedir. Bu durumda da onun, insanın yeniden diriliş olayında canlılığı dâhil her şeyiyle yeniden yaratılacağı, ruhun iadesinin de işte bu anlamda kullandığını düşündürmekte-

¹²⁶ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 2: 133; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/292 ; Mâverdî, *en-Nüket*, 6/229; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 9/57 ; Nisâbü'rî, *el-Keşf*, 10/154.

¹²⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/602 ; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/1958 ; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 4/299.

¹²⁸ er-Rûm 30/40.

¹²⁹ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/426.

¹³⁰ el-Hac 22/46 âyetinde kalbin akletme özelliğinden bahsedildiğinden akıl/kalp kalıbını kullanmayı tercih ettik. Benzer konuyla ilgili bk. İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/352.

dir. Yine de böyle bir çıkarımın doğruluğu, İbn Abbas'ın, ruhun öldüğüne dair açık bir ifadesinin bulunmasıyla güç kazanabilecektir.

İbn Abbas'ın, pek çok yerde ölen ve dirilecek olan bir ruhtan bahsettiği de görülmektedir. Öyle ki İbn Abbas, ruhun öldüğüne dair lafzen “فناء الروح/ruhun fena bulması/ruhun ölümü” ifadesini kullanmaktadır. Onun bu sözü, “*Yeni bir yaratılış sürecine mi gireceğiz?*”¹³¹ âyetine verdiği açıklamasında yer almaktadır. Zira tefsircimiz, bu âyete “يجدد بعد الموت وفناء الروح” sözüyle insanın, ölmesinden ve ruhun fena bulmasından sonra yeniden yaratılacağı anlamı vermektedir.¹³² Buradaki “ruhun fena bulması” ifadesinin, insanın canlılığının tamamen bitmesi ve yeniden yaratılışta bu canlılığın çürüyüp toprak olmuş bedeninin yeniden diriltilmesi demek olduğu görülmektedir.¹³³ Zira İbn Abbas'ın kullandığı bu “ruhun fena bulması” ifadesinin insanın ölmesiyle tüm canlılığını yitirmesi anlamı, onun Rahmân suresindeki tüm canlıların fena bulacağı ve Allah'tan başka her şeyin helak olacağı âyetlerine¹³⁴ verdiği anlamla da pekiştiği görülmektedir. Tefsircimiz, bu açıklamasında bizzat “يموت” kelimesini kullanarak tüm insanların öleceğini, Allah'ınsa ölümsüz olduğunu belirtmektedir.¹³⁵

Yine bu kabilden olmak üzere o, “*Ondan sonra da ...*”¹³⁶ âyetine ‘mahlukatın fena bulması’ anlamını vermektedir.¹³⁷ Dolayısıyla fena bulan ruh ifadesi, bu örnekteki ruhun ister canlılık, isterse buna benzer bir anlamda olsun, sonuçta öldüğünü ortaya koymaktadır. Benzer bir âyetteki tekrar yaratılma olayını açıklarken ölüye ruhun/canın verileceğinden bahsetmesi de ölmüş insanın yeniden yaratılarak canlanması kapsamında anlaşılmaktadır.¹³⁸

Bazı tefsirlerin de bu konuda doğrudan “*mevtü'r-ruh/ruhun*

¹³¹ er-Ra'd 13/5.

¹³² İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/261.

¹³³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, “ruh”, 5/185, 8/376, 451.

¹³⁴ Er-Rahman 55/26-27; el-Kasas 28/88.

¹³⁵ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 2/60 ; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/1324.

¹³⁶ er-Rûm 30/4.

¹³⁷ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/422.

¹³⁸ İbn Abbas, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/446.

ölümü” tabirini kullandıkları görülmektedir. Ancak onların, ruhun ölmesi ifadesini ölümün tam tersi bir yönde, yani ‘ruhun ölmemesi’ anlamında kullanmaları ilginçtir.¹³⁹ Zira onlar, ölümün bedene, ölümsüzlüğün de ruha ait bir özellik olduğunu düşünmektedirler. Fakat onların, bu anlamlandırmalarında ruhun ölümsüzlüğü düşüncelerine uygun olarak neden *mevtü’l-beden* demeleri gerekirken “*mevtü’r-ruh*” dedikleri anlaşılmasız gözükmektedir.

Mâtürîdî, bâtınilerin yeryüzünde bulunan her şeyin fena bulacağı âyetini bedenın nefsiyle sınırlandırıp ruhani nefsin ebedi kalacağı şeklinde yorumladıklarını belirtir.¹⁴⁰ Bâtınilerin bu yorumu âyette baki kalan tek istisnanın Allah olduğu bilgisine aykırı düşmektedir. Kur’an’a göre ‘bir Allah baki, bir de ruh’ denemeyeceğine göre ortaya Allah’tan başka her şeyin ölümlü olduğu sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla burada İbn Abbas’ın, “ruhun fena bulması” ifadesinin, ruhun ölümlü olduğu şeklinde anladığı ve bunu da onun “mahlukatın fena bulması” açıklamasıyla pekiştirdiği görülmektedir.

Sonuç

Ruh kavramı Kur’an’da çeşitli bağlamlarda kullanılmaktadır. Müfessirler de bunun anlamına dair farklı yorumlar yapmaktadırlar. İbn Abbas’ın, ruh konusuna nasıl baktığı ve bu konudaki yöntemi önemlidir. Çünkü bu müfessirimiz, vahyin iniş dönemine en yakın bir sahabe müfessirdir. O, böyle bir avantaja sahip olmanın yanında bir de dezavantaja sahiptir. Zira onun adına nakledilen bilgilerin güvenilirlik sorununun bulunduğu bilinmektedir. Bu manada ruh konusunda bazen onun adına nakledilen birden çok rivayet bulunmaktadır. Bu bir problemdir. İbn Abbas, bazı görüşlerini âyetle delillendirmektedir. Bu görüşlerin dikkate alınması, problemin çözümüne yönelik adımlardan biri sayılır.

İbn Abbas’ın, kendi eliyle yazdığı herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Ona ait görüşler, öğrencileri tarafından aktararak değişik kaynaklarda yer almıştır. *Tenvîru’l-Mikbâs* tefsiri, onun adı-

¹³⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 15/159.

¹⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 9/472.

na sonradan telif edilmiştir. O nedenle bu makalede İbn Abbas'ın görüşleri farklı müelliflere ait tefsirlerden taranarak elde edilmeye çalışılmıştır. Bunlar genellikle Taberî, Mâtürîdî, Râzî, Kurtubî, Nesefî ve İbn Kesir'e ait eserlerdir. Zira birçok kaynakta "İbn Abbas'ın bu konudaki görüşü şudur." denerek onun sadece bir görüşü nakledilmektedir. Bu durum, onun görüşünü tespit etmede yanıltıcı olabilmektedir. Oysa değişik kaynaklarda onun adına nakledilmiş daha farklı görüşler de bulunmaktadır. Bu sebeple onun yorumlarının farklı kaynaklardan taranması, görüşlerinin doğru tespitinin isabetlilik katsayısını artıracaktır.

Bu çalışmada İbn Abbas'ın 20 âyette geçen 21 ruh kavramı hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Öncelikle ruhun sözlük ve terim anlamlarına ve Kur'an'da ele alınışına değinilmiştir. Ardından da İbn Abbas'ın, ruh âyetlerini nasıl yorumladığına yer verilmiştir. O, bazı âyetlerin vahiy ve Cebrâil anlamına geldiği görüşündedir. İbn Abbas, ruh üfleminin mahiyetini, Allah'ın insanı yaratması kapsamında yorumlamaktadır. Bunun mahiyetini "*Ol der, o da oluverir.*" âyetiyle açıklamakta ve bu görüşünü de âyetlere dayandırmaktadır. O, bu konuda Hz. İsa'nın yaratılmasını, Hz. Âdem'in yaratılmasına benzeten "*Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Âdem'i topraktan yarattı ve ona ol dedi, o da derhal olmaya başladı.*" âyetini delil göstermektedir. Böylece İbn Abbas'ın, ruhla ilgili tefsir çalışmasında rivayetler veya kendi görüşü yanında âyeti âyetle açıklama yöntemini de kullandığı görülmektedir.

Hakkında soru sorulan ve az ilim verilen ruha dair İbn Abbas'a atfedilen farklı rivayetlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında vahiy ve insan ruhu yorumu öne çıkmaktadır. Bu ruhun vahiy anlamına geldiği yorumu, ondan gelen rivayetlerde Kur'an bağlamına dayandırılmaktadır. Ancak bu da onun adına yapılan bir rivayettir. Fakat bu rivayetin âyetlere dayanması -rivayeti güçlendirmesi bakımından- dikkate değerdir. Yine ondan gelen bu rivayetlerde söz konusu ruhun insan hayatı olması görüşü de dikkat çekmektedir. Onun, ilgili âyetteki ruh kavramını insanın "içine ruh koyma" olarak açıkladığı görülmektedir. Bu ruhun mahiyeti de

canlılık olarak anlaşılmakta ve bu konuda daha fazla bir detaya girilmemektedir. Bu düşüncenin, iki sebebe dayandığı söylenebilir. Birincisi: İbn Abbas'ın, ruh kavramını insan, hayvan ve bitkiler için ortak olarak canlılık anlamında kullandığına dair pek çok örneğin bulunmasıdır. İkincisi de hicrî ilk asırda felsefî anlamda “ruh cevheri” gibi kavramların henüz bulunmayışıdır.

İbn Abbas'tan yapılan nakillerde ruhun yaratıldığı bilgisi de yer almaktadır. Ayrıca İbn Abbas'tan ruhun ölümlü olup olmadığına dair iki farklı görüş gelmiştir. Bunlardan ruhun ölmediğini andıran görüşü genellikle rivayete dayanmaktadır. Ruhun öldüğü görüşüyse Allah'tan başka her şeyin *fena* bulacağı ve *helak* olacağını bildiren iki âyete dayanmaktadır. Bu çerçevede İbn Abbas'ın bu yorumu, insanın mahiyetine dair sorulan sorulara ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla İbn Abbas'ın ile ilgili âyetleri Kur'an'a yakın bir çizgide yorumladığı anlaşılmaktadır. Böyle bir sonuca onun adına yapılan çok farklı ve birbiriyle çelişkili nakillerin genellikle Kur'an ve sahih sünnetle ölçülmesi ve bazen de âlimlerin çoğunluğunun görüşlerine uygunluğunun gözetilmesiyle ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd el-. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. 30 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr. Beyrut, 1983.
- Beğâvî, Ebû Muhammed el-. *Meâlimü't-tenzîl*. b.y.: ed-Dârü't-Tayyibe. 4. Basım, 1997.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*, Ankara: Fecr. 7. Basım, 2015.
- Cürcânî, Seyyid Şerif el-. *et-Ta'rifât*. thk. İbrahim el-Enbârî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Çakan, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. “Abdullâh İbn Abbas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/76-79. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Okulu, 2017.

- Dalkılıç, Mehmet. "Ruh Bir Gayp Problemi midir? İslam Kelamındaki Ruh Görüşlerinin Epistemolojik Çerçevesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-VI İslam Düşüncesinde Gayp Problemi-II*, ed. Bedrettin Çetiner. 4/253-264. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-ḥadîs*. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahrü'l-muhîṭ*. thk. Sıdkî Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 2003.
- Erten, Mevlüt. *Nas-Yorum İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu, 2013.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-. *Tehzîbü'l-lüga*. b.y.: Mevkiü'l-Verrâk. t.s. <http://www.alwarraq.com>
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî el-. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdi İbrahim. 8 Cilt. b.y.: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, t.s.
- İbn Abbas, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdulmuttalib. *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbas*. b.y.: Mevki-ı't-Tefâsir, t.s. <http://www.altafsir.com>
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed. *el-Bahrü'l-medîd*. 8. Cilt. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. 2. Basım, 2002.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü Sahnûn. 1997.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed. *el-Muharrarü'l-Vecîz*. thk. Abdüsselâm. 5 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. b.y.: el-Mektebü'l-İslâmî. 3. Basım, 1984.
- İbn Kayyım el-Cevziyye. *Kitâbü'r-ruh*. çev. Şaban Haklı. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed. 8 Cilt. b.y.: ed-Dârü't-Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Mısır: Dârü'l- Âfâki'l-'Arâbiyye, 2002.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-muhîti'l-a'zam*. thk. Abdulhamîd. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,

2000.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan b. İsmail. *el-Muhassas*. thk. Halil İbrahim. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs, 1996.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım er-Râgıb. *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an*. b.y.: Mevki' Ya'sub, t.s.

Koç, Mehmet Akif. *İsnat Verileri Çerçevesinden Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri, -İbn Ebî Hâtim (ö. 327/939) Tefsir Örneğinde Bir Literatür İncelemesi-*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*. thk. Ahmet Berdûnî. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1964.

Mâtürîdî, Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. Seyyid b. Abdulmaksûd. 6 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.s.

Mukâtil, Ebü'l-Hasan b. Beşir b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferîd. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Mücâhid, Tâbiî, *Tefsîru Mücâhid*. thk. Abdurrahman Tâhir. 2 Cilt. Beyrut: el-Menşûrâtü'l-İlmiyye. t.s.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-. *Meâni'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 6 Cilt. Mekke: el-Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1988.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh en-. *Tefsîrû'n-Nesefî*. thk. Mervân Muhammed. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2005.

Öz, Ahmet. *Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.

Pak, Zekeriya. *Allah-İnsan İletişimi*. Ankara: İlâhiyât, 2005.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer er-. *et-Tefsîr'ül-kebir*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr. 4. Basım, 1981.

Râzî, Fahreddin, Muhammed b. Ömer er-. *Kitâbü'n-nefs ve'r-rûh ve*

- şerhu kavvâhumâ. çev. Hüsnü Aydeniz. Ankara: Elis Yayınları, 2019.
- Reşit Rızâ, Muhammed. *Tefsirü'l-menâr*, nşr. el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Amme, 12 Cilt. Mısır: Dârü'l-Menâr, 1990.
- Sa'lebî, Ebû İshak en-Nisâbüri es-. *el-Keşf ve'l Beyân*. thk. İbn Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2002.
- San'ânî, Abdürrezzâk es-. *Tefsirü'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Müslim. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nâsır b. Muhammed es-. *Bahrü'l-Ulûm*. thk. Mahmûd Mataracı. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr. 2. Basım, t.s.
- Şirbîni, Muhammed b. Ahmed eş-. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. 4. Basım, t.s.
- Suyûtî, Abdurrahman Ebû Bekir es-. *ed-Dürrü'l-mensur*. Mısır: Dâru Hicr, t.s.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24. Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle. 2000.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali el-Fârukî et-. *Keşşâfü' şîlâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. b.y.: t.s.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sd. İsmail Karaçam, vd. 10 cilt. İstanbul: Azim Dağıtım. t.s.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/192-193. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz el-Murtazâ ez-. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Komisyon. 40 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hidâye. t.s.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*. thk. Abdurrezzâk Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, t.s.

A Comparative Study of Verse and Narration: Ibn ‘Abbās’s Interpretation of Spirit Verses

Summary

The concept of soul is used in various contexts in the Qur’ān. The interpreters also make different interpretations about its meaning. It is important, how Ibn ‘Abbās looks at the soul issue because he is a commentator closest to the descent period of revelation. However, having such an advantage, he also has a disadvantage. It is known that the information transmitted on behalf of Ibn ‘Abbās, presents a problem of reliability. In this sense, there is more than one soul narration that is sometimes conveyed on his behalf and this is a problem. Ibn ‘Abbās proves some of his views in verse. Taking these opinions into account can be one of the steps towards solving the problem.

There is no work written by Ibn ‘Abbās himself. His views were narrated by his students and took place in various sources. Tanwīr al-Miqbās was later compiled in his name. For this reason, the views of Ibn ‘Abbās were tried to be obtained by scanning from the commentaries of different authors. These are generally worked by al-Ṭabarī, al-Māturīdī, al-Rāzī, al-Qurṭubī, al-Nasafī and Ibn Kathīr. This, of course, can be misleading in determining his opinion. However, there are different opinions in different sources that were reported in his name. For this reason, scanning his comments from different sources may increase the accuracy of the determination of his views. Such a method is considered a necessity in terms of being a scientific achievement.

In this study, the views of Ibn ‘Abbās on the concept of twenty-one kinds of souls mentioned in twenty verses were examined. First, the dictionary and the meaning of the terms of the soul and its use in the Qur’ān, then secondly the way in which Ibn ‘Abbās interpreted the spiritual verses were mentioned. According to Ibn ‘Abbās, some verses mean revelation and Gabriel. Ibn ‘Abbās interprets the nature of "soul blowing" in the context of God's creation of man. He explains the nature of this with the verse, "He says,

and it happens.” He bases this view on the verses. He created Ādam from the earth and told him to "be" and it immediately began to happen. So, he uses the method to explain verse by verse in addition to narrations or his own opinion in his tafsīr work.

There are different narrations about the soul that is asked about and given little knowledge. Of these, revelation and interpretation of the human spirit stand out. The interpretation that this soul means revelation is based on the Qur'ān context in the narrations coming from it. However, this is also a narrative made in his name. However, it is noteworthy that this narration is based on the verses. Again, in these narrations from him, the view that the spirit in question is a human life draws attention. The concept of soul in the relevant verse is explained as “putting a soul into a person”. The nature of this soul is understood as vitality, and no more details are given. It can be said that this thought is based on two reasons. The first is that there is an example showing that Ibn ‘Abbās uses the concept of the soul for humans, animals and plants in the sense of vitality. The second is that in the first century of the *hijra*, philosophical concepts such as "soul ore" did not exist yet.

There is also information that the soul was created in the narrations from Ibn ‘Abbās. In addition, two different views came from Ibn ‘Abbās regarding whether the soul is mortal or not. The view that the soul is not dead is generally based on narrations. The view that the soul does not die is based on two verses stating that everything but Allāh will perish. In this context, this interpretation of Ibn ‘Abbās is important in terms of shedding light on the questions asked about human nature.

Keywords: Ibn ‘Abbās, revaluation, soul, spirit, Gabriel